

Małgorzata Maliszewska

Zakład ubezpieczeń jako przedsiębiorstwo; podstawowe elementy prawne i organizacyjno - funkcjonalne

1. Zagadnienia wstępne

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie podstawowych elementów przedsiębiorstwa, którym jest zakład ubezpieczeń. Mimo, że jest on instytucją finansową oraz podmiotem zaufania publicznego, nie oznacza jednak, iż można podejmować analizę jego składników z pominięciem uregulowań mających zastosowanie wobec innych przedsiębiorstw. Jak każde przedsiębiorstwo, zakład ubezpieczeń także powinien być analizowany w różnych płaszczyznach wymagających odrębnej metody opisu; należy pamiętać, iż każda z dyscyplin specjalizując się w badaniu określonych problemów posługuje się odrębnym aparatem pojęciowym. Rozwój teorii przedsiębiorstw uzasadnia stwierdzenie, iż zakład ubezpieczeń staje się przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin nauki. Świadczy to o złożonym charakterze przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego. Obecnie stanowi ono przedmiot zainteresowania nie tylko nauk prawnych, ekonomicznych, ale również nauki organizacji i zarządzania, socjologii, psychologii oraz etyki biznesu.

W niniejszym opracowaniu przeprowadzono analizę przedmiotową zakładu ubezpieczeń uwzględniając brzmienie art. 55¹ ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. nr 16, poz. 93 z późn. zm., zwanym dalej k.c.), który ma zastosowanie do każdego przedsiębiorstwa, nie wyłączając tego, które prowadzi działalność ubezpieczeniową. Każde przedsiębiorstwo jest bowiem zorganizowanym zespołem składników niematerialnych i materialnych przeznaczonym do prowadzenia działalności gospodarczej. Składniki tworzące przedsiębiorstwo mają istotne znaczenie dla jego funkcjonowania, albowiem są one indywidualizowane i przeznaczone do prowadzenia działalności gospodarczej. W przypadku zakładu ubezpieczeń jego aktywność gospodarcza polega na prowadzeniu działalności ubezpieczeniowej jako czynności ubezpieczeniowych związanych z oferowaniem i udzielaniem ochrony w zakresie ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych.

Analiza przedmiotowa zakładu ubezpieczeń opiera się na jego uznaniu za przedsiębiorstwo, które stanowi zorganizowany kompleks majątkowy (*universitas omnium*

rerum et iurium) „przeznaczony do produkcji dóbr lub świadczenia usług”¹. Zakład ubezpieczeń jest zindywidualizowanym i zorganizowanym kompleksem majątkowym służącym do realizacji działalności usługowej. Komercyjny charakter przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego zorganizowanego w formie spółki akcyjnej implikuje jego zarobkowy charakter, któremu towarzyszy podejmowanie działań mających na celu maksymalizację zysku w długim okresie. Natomiast istota przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego zorganizowanego w formie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych przejawia się w tym, iż zostało ono przewidziane wyłącznie dla prowadzenia działalności ubezpieczeniowej. Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych stanowi przykład organizacji non profit utworzonej dla zaspokojenia potrzeb udziałowców a nie generowania zysków i jego maksymalizacji w czasie.

Realizacja celu zakładu ubezpieczeń będącego przedsiębiorstwem następuje poprzez wskazanie zakresu prowadzonej działalności usługowej, poprawności realizowanej polityki inwestycyjnej oraz działań zmierzających do prawidłowego zarządzania kapitałami oraz ludźmi.

Zakład ubezpieczeń w ujęciu przedmiotowym powinien być rozpatrywany jako:

- ⇒ kompleks majątkowy, mogący stanowić przedmiot samodzielnego obrotu, niezależnie od przedsiębiorstwa jako całości, przeznaczony do prowadzenia działalności usługowej, obejmujący: zbiór rzeczy oraz praw majątkowych, majątkowo-osobistych, aktywa, np. tajemnice ekonomiczne, oczekiwane prawa, tzw. ekspektatywy i inne wartości.
- ⇒ kompleks składników nie mogących być przedmiotem samodzielnego obrotu, obejmujący swoim zakresem m.in.: renomę, klientelę, lokalizację, środki oddziaływania na rynek, sposób obsługi klienta, elementy tworzące życie wewnętrzne przedsiębiorstwa, które wywierają wpływ na jego wartość rynkową.

W obu wyżej wymienionych kategoriach pojęciowych przedsiębiorstwo tworzą oznaczone składniki, bez których nie mogłoby ono uzyskać zindywidualizowanego charakteru i samodzielności ekonomiczno-prawnej.

Każde przedsiębiorstwo ma swoją wartość. Zgodnie z art. 33 ust.4 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. z 2002 r. nr 76, poz.694 z późn. zm.) „wartość firmy stanowi różnicę między ceną nabycia określonej jednostki lub zorganizowanej jej części a niższą od niej wartością godziwą przejętych aktywów netto”. W sytuacji, gdy cena nabycia jest niższa

¹ S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, PWN, Warszawa 1985, s. 187.

od wartości godziwej przejętych aktywów netto, różnica stanowi ujemną wartość firmy. Wartość godziwa została zdefiniowana w art. 28 ust.6 tejże ustawy jako kwota, za jaką określony składnik aktywów mógłby zostać wymieniony „na zobowiązanie uregulowane na warunkach transakcji rynkowej pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi, nie powiązanymi ze sobą stronami”.

Cechą charakterystyczną ujęcia przedmiotowego zakładu ubezpieczeń będącego zarobkowym przedsiębiorstwem prowadzącym działalność usługową jest konieczność jego łącznego rozpatrywania jako zespołu nie tylko składników materialnych, ale również niematerialnych, służących do realizacji oznaczonych zadań gospodarczych.

2. Pojęcie przedsiębiorstwa

Przedsiębiorstwo funkcjonuje w kategoriach: organizacyjnej, prawnej i ekonomicznej.

Forma organizacyjna przedsiębiorstwa ukształtowana została jako przejaw procesów gospodarczych polegających na wyraźnym oddzieleniu zarobkowania od pracy w gospodarstwie domowym. Zgodnie z art. 43¹ k.c. przedsiębiorcą jest to osoba fizyczna, osoba prawna a także jednostka organizacyjna nie będąca osobą prawną, „której przyznano zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową”.

Z definicji zawartej w tym przepisie wynika, iż przedsiębiorcą jest tylko ten, kto wykonuje czynności powtarzalne i w taki sposób, że tworzą one pewną całość, a nie stanowią oderwanego świadczenia czy świadczeń określonych usług.² Przedsiębiorstwo stanowi zatem zespół ludzi prowadzących w sposób systematyczny działalność zarobkową. Jest ono podmiotem posiadającym strukturę organizacyjną uwzględniającą jego cele i środowisko w którym działa. Przedsiębiorstwo istnieje dla uzyskania określonego efektu, „a jego struktura powinna możliwie jak najbardziej ułatwiać osiągnięcie celów firmy w danym środowisku”³.

Przedsiębiorstwo w aspekcie prawnym występuje jako przypadek organizacji. Jest ono podmiotem praw i obowiązków, których forma i ustrój podlegają regulacji systemu prawnego. Przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym pod względem prawnym zostało określone w art. 55¹ k.c. poprzez wyszczególnienie jego nazwanych przez ustawodawcę elementów składowych. Posiadanie osobowości prawnej nie wystarcza do nazwania jednostki

² K. Kruczałak, *Prawo handlowe. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 86.

³ D. Ransom, *Ubezpieczenia. Zasady i praktyka*, Centrum Kształcenia System Zawodowej Edukacji Ubezpieczeniowej i Bankowej, Warszawa 1994, s. 133.

organizacyjnej przedsiębiorstwem. W praktyce gospodarczej tworzone jest ono ponadto przez inne składniki nienazwane przez ustawodawcę.

Czynnikiem określającym jednostkę gospodarczą jako przedsiębiorstwo jest jej aspekt ekonomiczny. W podstawowym modelu ekonomicznym „przedsiębiorstwo jest urządzeniem przetwarzającym nakłady w wyniki i wytwarzającym dochód (zysk)”⁴. Model ekonomiczny przedsiębiorstwa pozostaje we wzajemnej zależności z kategorią przedsiębiorcy. Jest to „osoba, zajmująca się działalnością gospodarczą, która odkrywa potencjalnie zyskowe możliwości, organizuje i kieruje przedsięwzięciami mającymi produkcyjny charakter”⁵. Działania przedsiębiorcy obejmują m.in.: tworzenie przedsiębiorstwa, wprowadzanie postępu technicznego oraz nowych wyrobów, zdobywanie nowych rynków zbytu, podejmowanie decyzji organizacyjnych⁶.

Przedsiębiorstwo jako kategoria ekonomiczna stanowi zindywidualizowany kompleks składników posiadający oznaczony majątek, umożliwiający prowadzenie działalności gospodarczej. Jego składniki majątkowe podlegają ewidencji poprzez prowadzoną rachunkowość. Majątek przedsiębiorstwa, jako przedmiotu obejmującego elementy składowe niezbędne do jego funkcjonowania, tworzą środki trwałe oraz obrotowe umożliwiające aktywną realizację jego zadań gospodarczych. Przedsiębiorstwo jako system ekonomiczny „oznacza powiązanie zasobów materialnych i ludzkich niezbędnych dla prowadzenia działalności z wymaganiami efektywności gospodarowania i koniecznością dysponowania dochodem, przynajmniej w perspektywie długofalowej”⁷. Majątek trwały przedsiębiorstwa obejmuje: środki trwałe, wartości niematerialne i prawne, finansowy majątek, np. papiery wartościowe, długoterminowe lokaty na rachunkach bankowych oraz należności długoterminowe.

Zgodnie z art. 3 ust.1 pkt 15 ustawy o rachunkowości środki trwałe obejmują „rzeczowe aktywa trwałe i zrównane z nimi, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, kompletne, zdatne do użytku i przeznaczone na potrzeby jednostki”. Ich katalog zaproponowany w powyżej wymienionej ustawie nie ma charakteru zamkniętego. Świadczy o tym użyty w jej art. 3 ust. 1 pkt 15 zwrot „zalicza się do nich w szczególności...”. Wśród przykładowych środków trwałych wyszczególniono nieruchomości,

⁴ T. Gruszecki, *Współczesne teorie przedsiębiorstwa*, PWN, Warszawa 2002, s. 83.

⁵ D. R. Kamerschen, R. B. McKenzie, C. Nardinelli, *Ekonomia*, Fundacja Gospodarcza NSZZ „Solidarność”, Gdańsk 1991, s. 21.

⁶ Zostały one zawarte w tezach J. Schumpetera do teorii rozwoju gospodarczego, por. J. A. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge 1934, s. 78.

⁷ M. Kuchlewska, *Ubezpieczenie jako metoda finansowania ryzyka przedsiębiorstw*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2003, s. 15.

maszyny, urządzenia, środki transportu i inne rzeczy, środki trwałe oddane do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy lub innej o podobnym charakterze.

Rzeczowe aktywa trwałe mogą być zakwalifikowane do kategorii środków trwałych pod warunkiem, iż:

- ⇒ wykorzystywane są w długim czasie, tzn. dłuższym niż jeden rok;
- ⇒ podlegają stopniowemu zużyciu i powolnej utracie wartości użytkowej;
- ⇒ przedstawiają wartość ekonomiczną;
- ⇒ umożliwiają podejmowanie i prowadzenie przez przedsiębiorstwo działalności gospodarczej, dla realizacji której zostało utworzone;
- ⇒ powodują osiągnięcie celu gospodarczego przedsiębiorstwa.

Do środków trwałych nie wyszczególnionych w ustawie O rachunkowości zaliczyć można wartości niematerialne i prawne, np. wartość przedsiębiorstwa, koncesje, *know-how* jako wartość niematerialną utożsamianą z uzyskaniem informacji w dziedzinie handlowej, organizacyjnej, naukowej oraz finansowe składniki majątku trwałego, np. długoterminowe papiery wartościowe jak akcje, obligacje.

Środki obrotowe stanowią składniki majątku przedsiębiorstwa ulegające całkowitemu lub częściowemu przeobrażeniu. Mają one zatem charakter zmienny i obejmują:

- ⇒ aktywa rzeczowe, do których zgodnie z art. 3 ust.1 pkt 19 ustawy o rachunkowości zalicza się „materiały nabyte w celu zużycia na własne potrzeby, wytworzone lub przetworzone przez jednostkę produkty gotowe (wyroby i usługi) zdatne do sprzedaży lub w toku produkcji, półprodukty oraz towary nabyte w celu odsprzedaży w stanie nieprzetworzonym”. Ich cechą charakterystyczną jest to, iż są przeznaczone do zbycia, zużycia w przedziale czasowym dwunastu miesięcy od dnia bilansowego;
- ⇒ aktywa finansowe, tj. np.: aktywa pieniężne; uprawnienie do otrzymania aktywów pieniężnych z umów cywilno-prawnych, o ile ustalono, iż termin ich płatności (wymagalności), zbycia jest krótszy niż dwanaście miesięcy od dnia bilansowego lub od daty ich założenia, wystawienia lub nabycia;
- ⇒ należności krótkoterminowe obejmujące ogół należności z dostaw i usług wymagalnych w ciągu dwunastu miesięcy od dnia bilansowego;
- ⇒ rozliczenia międzyokresowe trwające nie dłużej niż dwanaście miesięcy od dnia bilansowego, np. aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego, naliczone odsetki i czynsze.

Przygotowanie oznaczonego produktu ubezpieczeniowego wymaga ze strony przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego nakładów finansowych. Jest on następnie sprzedawany podmiotowi, który kupując produkt przekazuje na rzecz przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego środki finansowe.

Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe powinno podejmować działania zmierzające do maksymalnego skrócenia cyklu obrotowego. Umożliwi to bowiem osiągnięcie wyższego poziomu sprzedaży usług ubezpieczeniowych, przy posiadaniu takiej samej wysokości majątku obrotowego. Majątek przedsiębiorstwa jako zespołu środków trwałych i obrotowych jest finansowany z funduszy własnych, np. kapitału zakładowego, zapasowego, z aktualizacji wyceny funduszy: rezerwowego oraz obcych, obejmujących, np. zobowiązania wobec budżetu i innych przedsiębiorców.

Przedsiębiorstwo jest zatem „zbiorowym podmiotem gospodarczym wyodrębnionym pod względem terytorialnym, technicznym, organizacyjnym, ekonomicznym i kadrowym”⁸. Stanowi ono podmiot ekonomiczny cechujący się samodzielnością ekonomiczną i finansową. Przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym tworzy „zorganizowaną całość”⁹.

W przypadku przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego zorganizowaną całość stanowią wyodrębnione w jego strukturze organizacyjnej jednostki przeznaczone do realizacji wykonywanych przez nie zadań gospodarczych. Do zadań tych należą m.in.: wykonywanie czynności ubezpieczeniowych wchodzących w zakres działalności ubezpieczeniowej bezpośredniej, np. zawieranie umów ubezpieczeń, ustalanie okoliczności zaistnienia szkody, wypłacanie odszkodowań, ocena ryzyka w ubezpieczeniach majątkowych i osobowych, ustalanie składek i prowizji ubezpieczeniowych oraz realizacja działalności ubezpieczeniowej pośredniej i reasekuracyjnej. Podstawową cechą przedsiębiorstwa jest „dysponowanie aktywami, na bazie których kreuje ono zysk czy wytwarza majątek”¹⁰.

Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe jest uczestnikiem rynku ubezpieczeniowego. Rynek to „ogół stosunków wymiennych (towarowo-pieniężnych) zachodzących między sprzedającymi, oferującymi do sprzedaży towary i usługi po określonej cenie... a kupującymi, którzy zgłaszają gotowość nabycia tych towarów i usług”¹¹. Rynek ubezpieczeniowy stanowi „proces w ramach którego zarówno ubezpieczyciele, jak i ubezpieczający określają, jaki rodzaj ubezpieczeń mają zamiar kupować i sprzedawać przy precyzyjnym określeniu

⁸ J. Lewandowski, W.B. Sztyber, *Ekonomia polityczna*, PWN, Warszawa 1988, s. 48.

⁹ S. Janczewski, *Prawo handlowe, wekslowe i czekowe*, Drukarnia Państwowa, Warszawa 1946, s. 84.

¹⁰ M. Kuchlewska, *op. cit.*, s. 16.

¹¹ S. Młynarski, *Badania rynkowe w warunkach konkurencji*, Kraków 1995, s. 9.

warunków ubezpieczenia”¹². Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe jako strona kształtująca podaż na rynku ubezpieczeniowym oferuje do sprzedaży usługę ubezpieczeniową po określonej cenie. Ubezpieczający (ubezpieczony) kreując popyt zgłasza gotowość nabycia usługi ubezpieczeniowej na określonych warunkach i za określoną cenę. Zachowania stron reprezentujących, kształtujących popyt oraz podaż powodują powstanie między nimi stosunków wymiennych. Popyt na tę usługę zależy od czynników ekonomicznych i społecznych. Kształtują go m.in. możliwości finansowe ubezpieczającego, jakość oferty ubezpieczeniowej i świadomość ubezpieczeniowa.

Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe, jako sprzedawca usługi ubezpieczeniowej, podejmuje działania mające na celu pozyskanie klienta. Polegają one m.in. na zaoferowaniu atrakcyjnej oferty cenowej produktu ubezpieczeniowego. Obniżenie wysokości składki ubezpieczeniowej wpływa na wynik z działalności podstawowej. Istnieje możliwość zrekompensowania ujemnego wyniku technicznego przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego poprzez prowadzenie działalności lokacyjnej. Obniżki stóp procentowych lokat bankowych, spadek cen akcji powodują konieczność wprowadzania nowych sposobów zarządzania sprzedażą produktów ubezpieczeniowych. Polegają one m.in. na sprzedaży produktów ubezpieczeniowych poprzez internet, telefon, banki, placówki pocztowe, dołączanie ich do określonych produktów, np. sprzedaży imprezy turystycznej czy pojazdu mechanicznego. Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe w procesie świadczenia usługi ubezpieczeniowej powinno uwzględniać „jakość produktu w wąskim znaczeniu oraz jakość obsługi klienta (serwis)”¹³. Zmniejszenie popytu na usługę ubezpieczeniową następuje w przypadku rozbieżności między ofertą ubezpieczeniową a nabytym produktem ubezpieczeniowym. Zakres rozbieżności oczekiwań nabywcy usługi ubezpieczeniowej dotyczących cech produktu ubezpieczeniowego, a jego faktycznymi walorami wskazuje na jakość usługi ubezpieczeniowej oferowanej przez przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe.

Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe realizując podaż produktu ubezpieczeniowego uwzględnia sytuację ekonomiczną, na którą mają wpływ m.in.: poziom PKB, stopy procentowe, poziom bezrobocia, inflację, poziom konsumpcji oraz inwestycji. Czynnikiemami wpływającymi na funkcjonowanie przedsiębiorstwa są również regulacje prawne¹⁴.

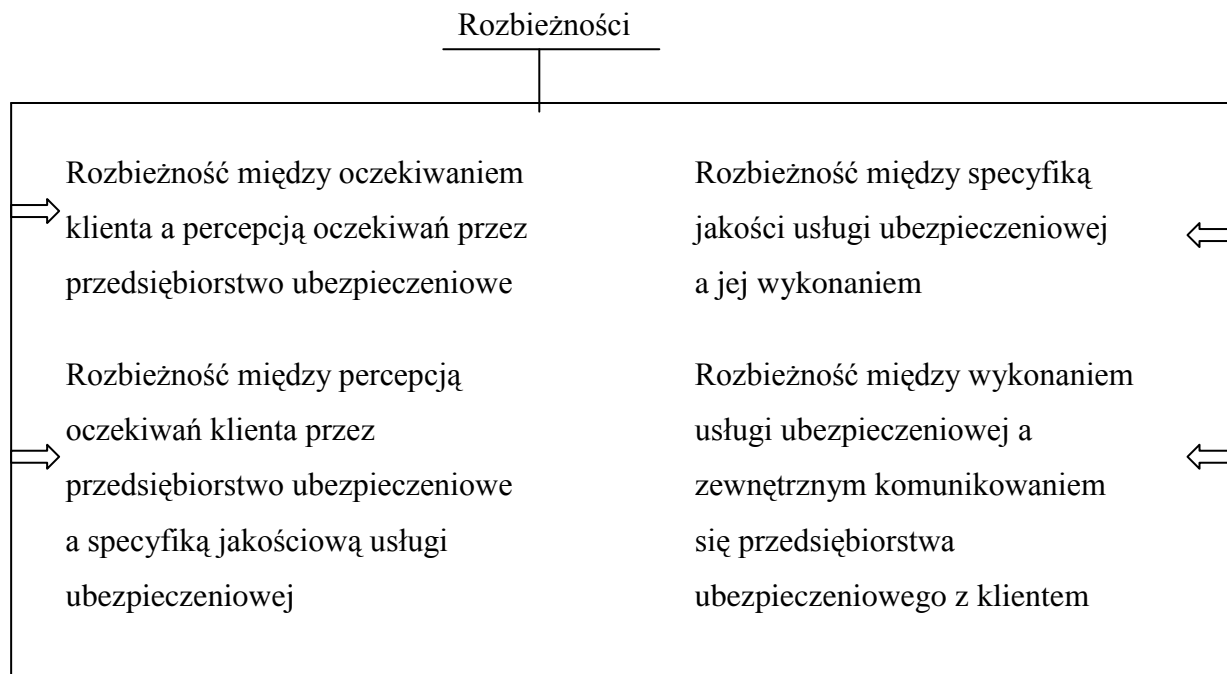
¹² J. Łańcucki, *Rynek ubezpieczeniowy w Polsce. Cechy charakterystyczne i determinanty rozwoju*, Prawo Asekuracyjne 2003, nr 4, s. 3.

¹³ A. Stefanicka, *Jakość usług ubezpieczeniowych. Wybrane zagadnienia*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 2001, nr 9/10, s.47.

¹⁴ Należy przy tym pamiętać, iż wejście Polski do Unii Europejskiej nakłada na przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe obowiązek uwzględniania zasady prymatu prawa wspólnotowego nad prawem krajowym. Przepisy art. 91 ust. 2 i 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowią, iż „umowa międzynarodowa

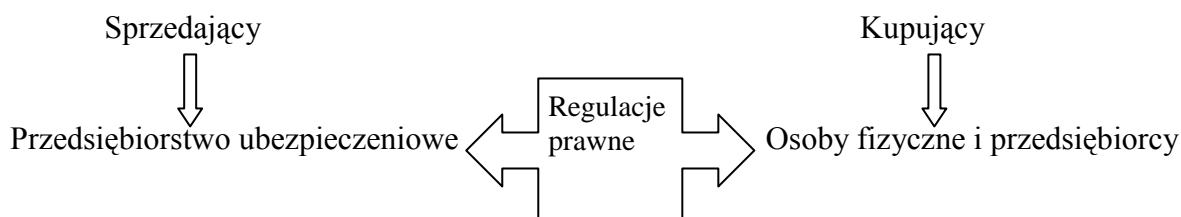
Przedsiębiorstwo to „funkcjonuje w określonym otoczeniu zarazem stanowi jego składową”¹⁵.

Rysunek nr 1. Rozbieżności oczekiwań między stronami kształtującymi popyt i podaż usługi ubezpieczeniowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: U.A.Zeihani, A.Parasumaran, L.L. Berry, *Delivering Quality Service Balancing Customer Perceptions and Expectations*, New York 1990, s.45.

Rysunek nr 2. Miejsce regulacji prawnych w otoczeniu podmiotów kształtujących popyt i podaż usługi ubezpieczeniowej

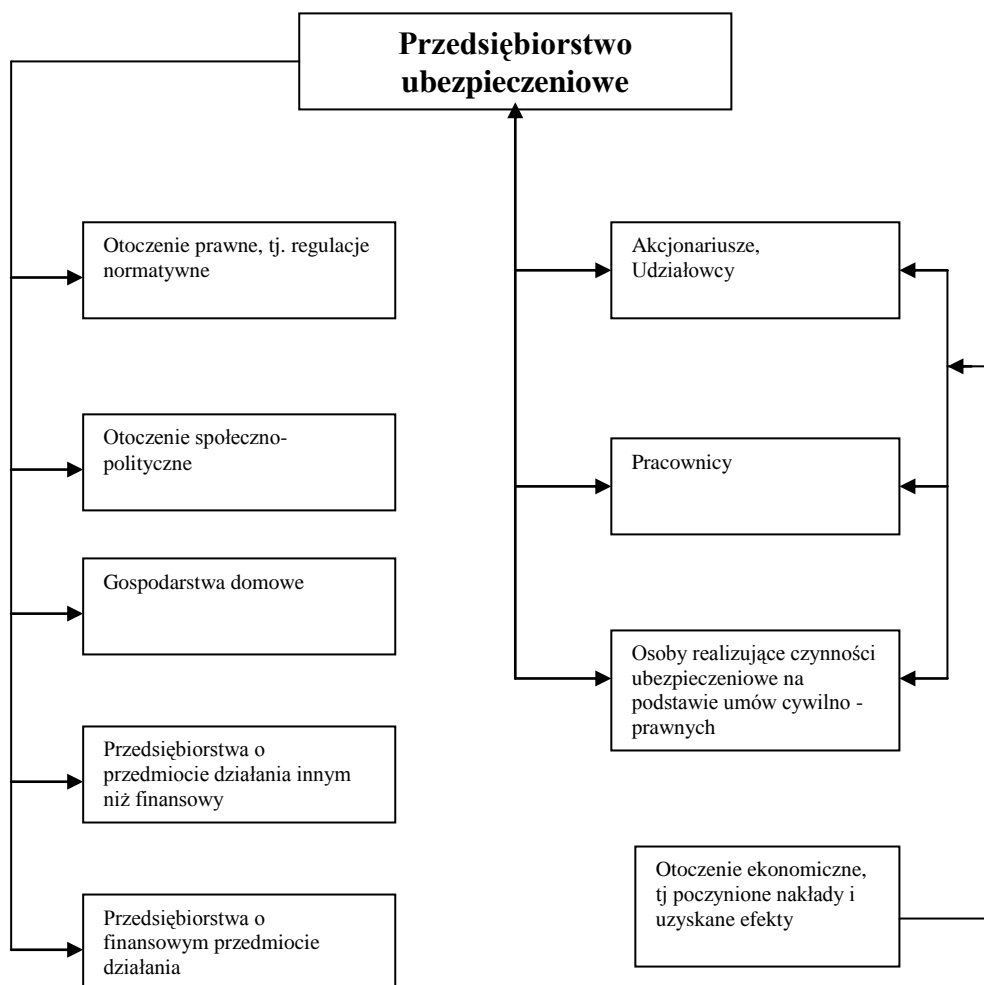

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. S. Dorfman, *Introduction to risk management and insurance*, Prentice Hall 2002, s.116.

ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową”. Prawo wspólnotowe wykorzystuje zasadę bezpośredniego skutku polegającą na tym, iż jego normy „są w stanie wprost określać sytuację prawną jednostek, nakładając na nie obowiązki i przyznając im prawa”. Por. S. Biernat, *Studia z prawa Unii Europejskiej*, Kraków 2000, s. 243.

¹⁵ M. Kuchlewska, *op. cit.*, s. 17.

Rysunek nr 3. Relacje przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego z otoczeniem

Źródło: opracowanie własne.

Z rysunku nr 3 wynika, iż przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe nie może realizować swoich celów bez czynnika ludzkiego oraz uwarunkowań ekonomiczno-prawnych tworzących jego otoczenie. Stanowiąc element składowy otoczenia tworzy system ekonomiczno–prawny. Wyeliminowanie otoczenia spowodowałoby niemożność prowadzenia przez nie działalności gospodarczej i osiągnięcia jej celu. Stanowi ono także źródło zarobkowania dla uczestników otoczenia, tj. osób fizycznych i innych przedsiębiorców świadczących w imieniu i na rzecz zakładu ubezpieczeń działalność, np. akwizycyjną, polegającą na ustalaniu przyczyn wypadku ubezpieczeniowego, rozmiaru szkód, prowadzenia postępowań windykacyjnych. Staje się ono pracodawcą, zleceniodawcą, usługodawcą dla uczestników gospodarstw domowych. Jednocześnie, prowadząc działalność ubezpieczeniową,

udziela ochrony ubezpieczeniowej osobom fizycznym oraz przedsiębiorcom będącymi członkami gospodarstwa domowego. Ochrona ubezpieczeniowa jest udzielana również przedsiębiorcom nie będącymi gospodarstwami domowymi, a prowadzącymi działalność gospodarczą. Gospodarstwa domowe oraz przedsiębiorcy mogą być również stronami innych umów zawieranych z zakładem ubezpieczeń, np. umowy o sporządzenie sprawozdania finansowego, umowy o roboty budowlane. Jednocześnie prowadzona przez zakład ubezpieczeń aktywność gospodarcza powinna uwzględniać wymagania prawne. Odnoszą się one m.in. do wymagań koncesyjnych, rejestracyjnych oraz kapitałowych.

Zakład ubezpieczeń stanowi powiązanie zasobów ludzkich, materialnych, organizacyjnych tworzących całość. Relacje wskazane na rysunku nr 3 wykazują, iż analiza przedmiotowa przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego nie może dotyczyć wyłącznie jego elementów ustawowych i pozaustawowych.

3. Wyszczególnienie i charakterystyka nazwanych przez ustawodawcę elementów przedsiębiorstwa

Definicja przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym, tj. jako przedmiotu obrotu wprowadzona w art. 55¹ k.c. utożsamia je z zespołem wszystkich wchodzących w jego skład składników niematerialnych i materialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej. Cechą charakterystyczną tej regulacji jest brak wyszczególnienia wszystkich elementów składowych przedsiębiorstwa przy wykorzystaniu formuły generalnej polegającej na stwierdzeniu, iż „obejmuje wszystko co wchodzi w skład przedsiębiorstwa”. Zastosowano przy tym konstrukcję wyliczenia niewyczerpującego, poprzez wprowadzenie zwrotu „w szczególności” Można więc stwierdzić, że wymienione składniki materialne i niematerialne mają charakter zasadniczy..

Tak więc elementami składowymi przedsiębiorstwa są: oznaczenie indywidualizujące przedsiębiorstwo lub jego wyodrębnione części (nazwę), własność nieruchomości lub ruchomości, w tym urządzeń, materiałów, towarów i wyrobów oraz inne prawa rzeczowe do nieruchomości lub ruchomości, prawa wynikające z umów najmu i dzierżawy nieruchomości lub ruchomości oraz prawa do korzystania z nieruchomości lub ruchomości wynikające z innych stosunków prawnych, wierzytelności, prawa z papierów wartościowych i środki pieniężne, koncesje, licencje, zezwolenia, patenty i inne prawa własności przemysłowej, majątkowe prawa autorskie i majątkowe prawa pokrewne, tajemnice przedsiębiorstwa, księgi i dokumenty związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.

3.1. Oznaczenie indywidualizujące przedsiębiorstwo lub jego wyodrębnionych części (nazwa)

Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe podlega identyfikacji poprzez posługiwanie się określoną nazwą. Wprawdzie art. 55¹ pkt 1 k.c. nie posługuje się pojęciem firmy, jednakże, skoro w skład przedsiębiorstwa wchodzi oznaczenia indywidualizujące je a przedsiębiorstwo działa pod firmą, to brak jest przeciwwskazań do uznania, iż zakład ubezpieczeń nie może korzystać z pojęcia firmy. Nazwa, stanowiąca materialny składnik przedsiębiorstwa nie może być utożsamiona z firmą w znaczeniu przedsiębiorstwa jako podmiotu. Odnosi się ona do identyfikacji zakładu ubezpieczeń. .

Innym oznaczeniem indywidualizującym przedsiębiorstwo a tworzącym jego materialny składnik jest „logo” stanowiące zindywidualizowany znak umożliwiający rozpoznanie przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego w obrocie. Znak towarowy nadaje się do odróżnienia towarów i usług określonego przedsiębiorstwa od towarów i usług tego samego rodzaju innych przedsiębiorstw. Zgodnie z art. 120 ust.1 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. „Prawo własności przemysłowej” (Dz. U. z 2003 r. nr 119, poz. 1117 z późn. zm.) może nim być „każde oznaczenie, które można przedstawić w sposób graficzny, jeżeli oznaczenie takie nadaje się do odróżnienia towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa”. Ust. 2 tego artykułu określa, iż tworzą go: „wyraz, rysunek, ornament, kompozycja kolorystyczna, forma przestrzenna, w tym forma towaru lub opakowania, a także melodia lub inny sygnał dźwiękowy”, przy czym ze względu na użycie zwrotu „w szczególności”, nie jest to zbiór zamknięty.

Mogą istnieć zatem inne znaki towarowe, np. forma plastyczna, inna niż rysunek lub ornament. Istota znaku towarowego polega na tym, iż zostaje on wyposażony w takie cechy, „które w świadomości uczestników obrotu gospodarczego w sposób nie budzący wątpliwości wskazują, że towar w ten sposób oznaczony pochodzi od określonego, tego samego przedsiębiorstwa”¹⁶.

W przypadku przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego znakiem towarowym może być rysunek lub kompozycja kolorystyczna znajdująca się na dokumencie ogólnych warunków ubezpieczenia. Zgodnie z art. 6 ust.3 i ust.4 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. nr 124, poz. 1151 z późn. zm., dalej zwaną u.o.d.u.) zakład

¹⁶ T. Żyżnowski, *Znak towarowy i jego zdolność rejestrowa*, cz. I, Radca Prawny 1995, nr 1/16, s. 24.

ubezpieczeń wykonujący działalność w formie spółki akcyjnej ma obowiązek i wyłączne prawo używania w nazwie lub firmie wyrazów "towarzystwo ubezpieczeń", "zakład ubezpieczeń", "towarzystwo ubezpieczeń i reasekuracji", "zakład ubezpieczeń i reasekuracji". Dopuszczalne jest używanie w obrocie odpowiednio skrótów "TU", "ZU", "TUiR", "ZUiR". Zakład ubezpieczeń, w formie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, ma obowiązek i wyłączne prawo używania w nazwie wyrazów "towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych". Dopuszczalne jest używanie w obrocie skrótu "TUW".

W praktyce ubezpieczeniowej indywidualizacja przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego następuje w większości przypadków poprzez: nazwę, inne oznaczenia indywidualizujące oraz znak towarowy.

3.2. Własność nieruchomości i ruchomości, w tym urządzeń, materiałów, towarów i wyrobów oraz inne prawa rzeczowe do nieruchomości lub ruchomości

Nieruchomości oraz ruchomości stanowią dwie kategorie rzeczy. Zgodnie z art. 46 §1 k.c. nieruchomości to „części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części takich budynków, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności”.

Istnieją trzy kategorie nieruchomości: gruntowe, budynkowe i lokalowe. Wszystkie one mogą stanowić własność przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego. Należą do aktywów stanowiących pokrycie rezerw techniczno-ubezpieczeniowych. Samodzielnym rodzajem nieruchomości są grunty rolne¹⁷. Są to „nieruchomości, które są lub mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej”.

Skatalogowany charakter przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ k.c. wykazuje, iż jego składnikami materialnymi są wszystkie kategorie nieruchomości bez wyłączenia nieruchomości rolnych. Zgodnie z art. 154 ust.6 pkt 10 u.o.d.u. aktywami, które stanowią pokrycie rezerw techniczno-ubezpieczeniowych w przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym mogą być nieruchomości lub ich części z wyłączeniem nieruchomości lub ich części, które są wykorzystywane na własne potrzeby zakładu ubezpieczeń. Jest to nowe ustawowe ograniczenie możliwości wykorzystania aktywów na pokrycie rezerw techniczno - ubezpieczeniowych dotyczące nieruchomości. Do końca 2003 r. na podstawie art. 63 ust. 5

¹⁷ Zdefiniowane w art. 46¹ ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. O zmianie ustawy - kodeks cywilny (Dz. U. nr 55, poz. 321).

pkt 13 ustawy z dnia 28 lipca 1990 ustawy o u.o.d.u. nieruchomości rolne nie mogły stanowić aktywów przeznaczonych na pokrycie rezerw techniczno-ubezpieczeniowych przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego. Skatalogowano nieruchomości wyłącznie jako: grunty własne oraz prawo ich wieczystego użytkowania, budynki i budowle oraz spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, inwestycje budowlane i zaliczki na poczet tych inwestycji.

Ruchomości stanowiące drugą grupę składników materialnych zaliczanych do kategorii rzeczy tworzących przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym nie zawierają normatywnej definicji. Istnieje zatem konieczność zastosowania wobec nich definicji negatywnej oznaczającej, iż „rzeczy, które nie są nieruchomościami, są rzeczami ruchomymi”¹⁸. Należą więc do nich wszystkie rzeczy nie będące gruntem, budynkiem, lokalem, nie związane z gruntem i stanowiące odrębny przedmiot własności.

Cechą charakterystyczną składników materialnych tworzących przedsiębiorstwo, a zaliczanych do kategorii nieruchomości oraz ruchomości, jest konieczność istnienia po stronie przedsiębiorcy przysługującego mu prawa własności. Własność stanowi kategorię ekonomiczno-prawną. Z ekonomicznego punktu widzenia jest to „każda forma władania przez człowieka częściami przyrody mającymi wartość majątkową”¹⁹. Z prawnego punktu widzenia własność uzasadnia istnienie uprawnień właścicielskich polegających na posiadaniu rzeczy, korzystaniu z niej i rozporządzania nią.

Przedmiotowa definicja przedsiębiorstwa wykazuje, iż do jego elementów składowych należą również inne prawa rzeczowe do nieruchomości lub ruchomości. Tworzą je, np. współwłasność, użytkowanie wieczyste, ograniczone prawa rzeczowe, tj. użytkowanie, służebność, hipoteka, zastaw.

3.3. Prawa wynikające z umów najmu i dzierżawy nieruchomości lub ruchomości oraz prawa do korzystania z nieruchomości lub ruchomości wynikające z innych stosunków prawnych

Umowy najmu i dzierżawy należą do kategorii czynności prawnych o charakterze nazwanym uregulowanych w księdze III k.c. Są zaliczane do zobowiązań konsensualnych, tj. powstających w wyniku złożenia zgodnych oświadczeń woli, odpłatnych i wzajemnych związanych z ekwiwalentnością świadczeń stron. Różnica między umową najmu a dzierżawą odnosi się do zakresu uprawnień stron korzystających z jej przedmiotu. Zakres ten jest

¹⁸ J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, PWN, Warszawa 1994, s. 16.

¹⁹ *Tamże*, s.42.

szerszy w przypadku umowy dzierżawy, w której dzierżawca otrzymuje rzecz do używania i pobierania z niej pożytków, np. naturalnych, tj. plodów. Natomiast w przypadku umowy najmu najemca używa rzecz będącą przedmiotem najmu.

Uprawnienie do korzystania z nieruchomości lub ruchomości nie wynika wyłącznie z umowy najmu lub dzierżawy. Jego źródłem mogą być inne stosunki prawne, np. umowa leasingu mająca od 2000 r. charakter czynności prawnej nazwanej uregulowanej w art. 709¹ k.c. Określa on, iż „przez umowę leasingu finansujący zobowiązuje się w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w tej umowie i oddać tę rzecz korzystającemu do używania albo używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony, a korzystający zobowiązuje się zapłacić finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenie pieniężne, równe co najmniej cenie rzeczy przez finansującego”.

Ustawowa regulacja czynności prawnej leasingu nie posługuje się identyfikacją stron poprzez określenie leasingodawcy i leasingobiorcy, lecz używa zwrotu „finansujący” oraz „korzystający”. Podstawowym założeniem ekonomicznym umowy leasingu jest to, iż leasingobiorca uzyskuje od leasingodawcy określone rzeczy i ma możliwość korzystania z nich. Leasing oznacza zatem, że „leasingodawca odstępuje (pozostawia) leasingobiorcy na ściśle określony czas pewne dobra majątkowe do korzystania i używania, przenosząc jednocześnie na niego odpowiedzialność za udostępnione mu przedmioty”²⁰.

3.4. Wierzytelności, prawa z papierów wartościowych i środki pieniężne

Wierzytelności stanowią prawa podmiotowe wierzycieli obejmujące zakresem uprawnienie do uzyskania świadczenia głównego i ubocznego w postaci np. odsetek ustawowych z tytułu nieterminowej realizacji świadczenia zasadniczego. Uprawnienia te obejmują roszczenia wierzycieli względem dłużników dotyczące domagania się od nich spełnienia oznaczonych świadczeń.

Papiery wartościowe są dokumentami zastępującymi oznaczone prawa majątkowe. Przedmiotowa definicja przedsiębiorstwa nie określa rodzajów papierów wartościowych, z których prawa należą do jego składników materialnych. Oznacza to, iż nie wprowadzono ograniczeń w tym zakresie. Prawa z papierów wartościowych obejmują np.: prawa z akcji imiennych, z akcji na okaziciela, akcji uprzywilejowanych, które mogą stanowić część

²⁰ P. Podrecki, *Leasing*, Międzyuczelniany Instytut Wnalezczości i Ochrony Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1993, s. 38.

struktury kapitałowej przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego, prawa z obligacji polegające na zapłacie przez emitenta oprocentowania oraz wykupu obligacji. Odnoszą się ponadto do praw z weksli. Weksel jest papierem wartościowym, „w którym wystawca dokumentu albo sam przyrzeka zapłatę oznaczonej sumy pieniężnej, albo poleca zapłatę osobie trzeciej, przyjmując bezwarunkową odpowiedzialność za zapłatę”²¹. Wystawca weksla poprzez jego wystawienie przyjmuje bezwarunkową odpowiedzialność za zapłatę sumy wekslowej. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 23 marca 1956 r. (sygn. akt I CR 1036/1954 PUG 1957 nr 1) uznał, iż zobowiązanie wekslowe ma charakter samodzielny i abstrakcyjny, tj. oderwany od podstawy gospodarczej, powodującej jego wystawienie.

Prawa z papierów wartościowych dotyczą ponadto czeku będącego dokumentem odzwierciedlającym pieniężne prawa majątkowe realizowane po jego przedstawieniu do zapłaty przez podmiot mający formalne uprawnienie w stosunku do zobowiązanego. Istotę czeku określił Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 9 maja 1935 r. (sygn. akt C.I 2472/34, Zb. Urz. Z II s. 247 z 1936 r.). Stwierdził tam, że „otrzymanie czeku nie nadaje jego posiadaczowi prawa własności do pokrycia czekowego lub jego części, natomiast wskutek wydania czeku powstaje stosunek zobowiązaniowy, obciążający wystawcę odpowiedzialnością za zapłatę czeku”.

Środki pieniężne są samodzielnym składnikiem materialnym tworzącym przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym. Tworzą one obok należności i roszczeń obrotowy majątek przedsiębiorstwa. Stanowią „rezerwę niezbędną do regulowania bieżących zobowiązań finansowych, a więc przede wszystkim do uiszczania: zobowiązań handlowych wobec dostawców, zobowiązań wobec budżetu z tytułu podatków, wypłat wynagrodzeń dla załogi oraz spłaty zaciągniętych kredytów i odsetek”²². Są one niezbędne do utrzymania płynności finansowej przedsiębiorstwa. Przepływy pieniężne (*cash flow*) powinny podlegać monitorowaniu w celu inwestowania nadwyżek środków pieniężnych i finansowania ich niedoboru.

3.5. Koncesje, licencje, zezwolenia

Koncesje, licencje i zezwolenia odnoszą się one do możliwości prowadzenia działalności gospodarczej. Zakład ubezpieczeń jest obowiązany rozpocząć wykonywanie działalności

²¹ S. Włodyka, *Prawo papierów wartościowych*, Wyd. Instytutu Prawa Spółek i Inwestycji Zagranicznych, Kraków 1993, s. 47.

²² J. Lichtarski, *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2001, s. 69.

ubezpieczeniowej w terminie nieprzekraczającym 12 miesięcy od dnia wydania zezwolenia. Zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej jest, jak wiadomo wydawane przez Komisję Nadzoru Finansowego w zakresie jednej lub więcej grup ubezpieczeń. W zezwoleniu określa się:

- ⇒ nazwę lub firmę, siedzibę i adres, zasięg terytorialny i rzeczowy zakres działalności krajowego zakładu ubezpieczeń;
- ⇒ wysokość kapitału zakładowego;
- ⇒ założycieli krajowego zakładu ubezpieczeń;
- ⇒ formę organizacyjną działalności krajowego zakładu ubezpieczeń;
- ⇒ imiona i nazwiska osób przewidzianych na członków pierwszego zarządu.

3.6. Patenty i inne prawa własności przemysłowej

Zgodnie z art. 24 ustawy prawo własności przemysłowej patentów udziela się na wynalazki, które są nowe, posiadają poziom wynalazczy i nadają się do przemysłowego stosowania. Ustawa ta w art. 26 ust.1 za wynalazek uważa posiadający „poziom wynalazczy, jeżeli wynalazek ten nie wynika dla znawcy, w sposób oczywisty ze stanu techniki”. Wynalazek zgłaszany jest do Urzędu Patentowego w celu wydania patentu. Uzyskanie patentu lub wynalazku umożliwia przyznanie na podstawie art. 63 ust.1 powyższej ustawy prawa „wyłączonego korzystania z wynalazku w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej”. Patent na wynalazek jest zbywalny i podlega dziedziczeniu, a czas jego trwania wynosi dwadzieścia lat. Bieg wskazanego terminu rozpoczyna się od daty zgłoszenia wynalazku w Urzędzie Patentowym. Sposób korzystania z wynalazku określa sporządzona pod rygorem nieważności na piśmie umowa licencyjna. Z punktu widzenia zakresu korzystania z wynalazku w praktyce obrotu gospodarczego występują dwie kategorie umów licencyjnych:

- ⇒ licencja ograniczona w której licencjodawca ogranicza licencjobiorcy możliwość korzystania z wynalazku;
- ⇒ licencja pełna, w której licencjobiorca ma uprawnienie do korzystania z wynalazku w zakresie analogicznym jak licencjodawca.

W obrocie gospodarczym zaistnieć może sytuacja, w której uprawniony z licencji udziela dalszej licencji, tzw. sublicencji. Możliwość taka istnieje wyłącznie za zgodą uprawnionego z patentu. Na podstawie art.76 ust.5 cytowanej ustawy „udzielenie dalszej

sublicencji jest niedozwolone”. Innymi prawami własności przemysłowej są: wzory użytkowe, przemysłowe oraz znaki towarowe.

Na podstawie art. 94 ust.1 ustawy wzór użytkowy stanowi „nowe i użyteczne rozwiązanie o charakterze technicznym, dotyczące kształtu, budowy lub zestawienia przedmiotu o trwałej postaci”. Udziela się na niego prawa ochronnego umożliwiającego korzystanie z niego w sposób zarobkowy lub zawodowy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Termin na który udzielane jest prawo ochronne nie jest nieograniczony i wynosi dziesięć lat. Bieg wyznaczonego terminu rozpoczyna się od dnia zgłoszenia wzoru użytkowego w Urzędzie Patentowym. Natomiast art. 102 ust. 1 ustawy „dotyczy wzoru przemysłowego stanowiąc, iż: „Wzorem przemysłowym jest nowa i posiadająca indywidualny charakter postać wytworu lub jego części, nadana mu w szczególności przez cechy linii, konturów, kształtów, kolorystykę, strukturę lub materiał wytworu oraz przez jego ornamentację”. Wzór przemysłowy podlega prawu z rejestracji, które wynosi dwadzieścia pięć lat od daty zgłoszenia wzoru w Urzędzie Patentowym.

Jako znak towarowy art. 120 ust. 1 ustawy określa „każde oznaczenie, które można przedstawić w sposób graficzny, jeżeli oznaczenie takie nadaje się do odróżnienia towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa”, może być wobec niego udzielone prawo ochronne.

W przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym jego składniki materialne tworzone są z wykorzystaniem znaków towarowych. Mogą nimi być m.in. produkty ubezpieczeniowe określone szczegółowo w formie ogólnych warunków ubezpieczenia, na podstawie których zawierana jest umowa ubezpieczenia. Są one wówczas utożsamiane z nim i odzwierciedlają prowadzoną przez przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe politykę w zakresie podaży oznaczonych produktów celem zaspokajania potrzeb odbiorcy usługi ubezpieczeniowej. Ogólne warunki ubezpieczenia nadają się do wielokrotnego odtwarzania. Tworząc wzorzec umowy przedstawiają jednocześnie dla przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego wartość handlową.

Zważywszy na finansowy charakter działalności przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego nie wszystkie elementy prawa własności przemysłowej mogą być w nim stosowane.

3.7. Majątkowe prawa autorskie i majątkowe prawa pokrewne

Prawa autorskie odnoszą się do utworu, którym na podstawie art.1 ust.1 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. „O prawie autorskim i prawach pokrewnych” (Dz. U. z 2006 r. nr 90,

poz. 631 z późn. zm.) jest „każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór)”. Każdy utwór stanowiąc przedmiot prawa autorskiego obejmuje prawo do korzystania z niego, rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji. W przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym, zważywszy na jego usługowy charakter, prawa autorskie istnieją m.in. względem wniosku o ubezpieczenie, dokumentów ubezpieczeniowych, np. polis ubezpieczeniowych oraz ogólnych warunków ubezpieczenia. Powinny obejmować również regulaminy wewnętrzne tworzone w przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym, w tym regulaminy o charakterze obligatoryjnym, tj. regulamin organizacyjny, kontroli wewnętrznej, działalności lokacyjnej i oceny ryzyka, procedury i instrukcje zapewniające prawidłowe funkcjonowanie poszczególnych komórek organizacyjnych.

W przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym prawem autorskim objęte są również bazy danych. Są one utworami zależnymi ponieważ zawierają istniejące już wcześniej utwory, np. polisy ubezpieczeniowe. Bazy danych w przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym mogą być utworami pierwotnymi w sytuacji, kiedy zawierają elementy nie będące utworami w rozumieniu prawa autorskiego, np. spisy klientów. Dyrektywa 96/9 Unii Europejskiej z dnia 11 marca 1996 r. zezwala autorowi „zakazać pobierania i ponownego wykorzystywania całości lub istotnej części zawartości bazy danych”²³.

3.8. Tajemnice przedsiębiorstwa

Tajemnice przedsiębiorstwa stanowią jego potencjał obejmujący swoim zakresem tajemnice gospodarcze oraz kapitał intelektualny.

Przez pojęcie tajemnicy gospodarczej rozumie się działania prowadzone dla osiągnięcia określonego celu. W przypadku przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego są nią działania mające na celu pozyskanie jak największej ilości klientów - odbiorców usługi ubezpieczeniowej. Istotną funkcję w procesie pozyskania klientów stanowi marketing.

Termin ten (z ang. market - rynek) określa „działalność przedsiębiorstwa mającą na celu poznanie przyszłej struktury popytu, zaspokajanie go poprzez kreowanie podaży, informowanie nabywców oraz dostarczanie wytworzonych produktów i usług w

²³ P. L. Conde, J. M. Iruretagoyena, W. Jaślar, J. M. Plazas, *Prawo własności intelektualnej w Unii Europejskiej*, ARTE, Warszawa 2003, s. 24.

odpowiednim miejscu i czasie”²⁴. Struktura popytu zależy od zasobu i poziomu informacji o nabywcach. Oznaczeni odbiorcy usługi ubezpieczeniowej zostają zindywidualizowani poprzez tworzone przez przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe bazy danych. Są one rezultatem prowadzonych działań marketingowych stanowiąc istotną tajemnicę zakładu ubezpieczeń. Obejmują one zakres informacji o charakterze osobowym (np. wiek, płeć, stan zdrowia, wykonywany zawód) oraz majątkowym (np. wskazanie niektórych składników majątkowych). Wykorzystywanie bazy danych nabywców usługi ubezpieczeniowej stanowi element działań marketingowych zakładu ubezpieczeń.

Kapitał intelektualny występuje w formie osobowej i bezosobowej. Jego osobowa forma obejmuje zakres ludzi, z uwzględnieniem ich wiedzy i umiejętności. Formą bezosobową będącą efektem podejmowanych działań są zarówno dokumenty wypracowane w przedsiębiorstwie (np. regulamin, instrukcja, procedura, graficzna postać struktury organizacyjnej, patent, znak towarowy), jak i dokumenty pozyskane z zewnątrz - licencja, pakiet franchisingowy, program komputerowy.

Kapitał intelektualny stanowi znaczącą rolę w działalności przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego. Będąc źródłem wiedzy i umiejętności w sposób istotny wpływa na pozycję przedsiębiorstwa na rynku, umożliwia jego konkurencyjność. Ze względu na swą specyfikę i znaczącą rolę w działalności przedsiębiorstwa jest elementem jego tajemnicy.

3.9. Księgi i dokumenty związane z prowadzeniem działalności gospodarczej

Księgi i dokumenty stanowią formę identyfikacji przedsiębiorstwa. Istotną funkcję pełnią księgi rachunkowe prowadzone i przechowywane w jego siedzibie. Zgodnie z art.13 ust.1 ustawy „O rachunkowości” obejmują one „zbiory zapisów księgowych, obrotów (sum zapisów) i sald”. Tworzą je: dziennik, księga główna i pomocnicza, zestawienia: obrotów i sald kont księgi głównej oraz sald kont ksiąg pomocniczych, wykaz aktywów i pasywów. Dziennik odzwierciedla w porządku chronologicznym wszystkie zdarzenia jakie miały miejsce w określonym w przedsiębiorstwie okresie sprawozdawczym. Księga główna zawiera zapisy zdarzeń zarejestrowanych uprzednio lub równocześnie w dzienniku, lecz w ujęciu systematycznym, z dokonaniem podziału na salda, według chronologicznej kolejności na określonych kontach. Zestawienie obrotów i sald księgi głównej stanowi wyszczególnienie

²⁴ J. Lichtarski, *op. cit.*, s. 81.

symboli lub nazw kont oraz sald i sum sald na koniec okresu sprawozdawczego. Sporządzane jest ono na podstawie zapisów księgi głównej.

Zestawienie sald wszystkich kont ksiąg pomocniczych sporządzane jest co najmniej na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych. W przypadku prowadzenia inwentaryzacji obejmuje ono zestawienie sald inwentaryzowanej grupy składników aktywów.

Wykaz aktywów i pasywów sporządzają te jednostki, które nie prowadziły ksiąg rachunkowych w sposób zgodny z ustawą „O rachunkowości”. Wykaz ten potwierdzony być musi inwentaryzacją. W przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym występują ponadto księgi charakteryzujące elementy prowadzonej przez nie działalności. Są one prowadzone w formie ewidencji. W działach sprzedaży ubezpieczeń obejmują one, np. rejestracje polis ubezpieczeniowych będących drukami ścisłego zachowania. Identyfikują osoby, które otrzymały polisy ubezpieczeniowe w celu zawarcia umów ubezpieczenia. Ułatwiają one bieżącą kontrolę prawidłowego wykorzystania polis ubezpieczeniowych (np. kolejność ich numeracji w relacji z datą wystawienia dokumentu potwierdzającego fakt zawarcia umowy ubezpieczenia).

Na podstawie §5 ust. 3 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 23 grudnia 2008r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości zakładów ubezpieczeń (Dz. U. nr 236, poz. 1634) w przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym wprowadza się funkcjonowanie sześciu obligatoryjnych rejestrów, tj. zawartych umów ubezpieczenia, umów reasekuracji czynnej, umów cesji ochrony ubezpieczeniowej, szkód, regresów i odzysków, ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych. Umożliwiają one analizę procesów związanych z realizacją zawartych umów ubezpieczenia i likwidacji szkód. Stanowią źródło bieżącej kontroli wprowadzonych danych i terminowości wprowadzania rezerw.

Dokumenty związane z prowadzeniem działalności gospodarczej identyfikują przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe oraz rodzaj prowadzonej przez nie aktywności. Należą do nich dokumenty mające znaczenie w procesie jego organizacji, np. wypis z Krajowego Rejestru Sądowego zakładu ubezpieczeń, numer identyfikacji podatkowej i statystycznej, numer rachunku bankowego, zezwolenie na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Tworzą je również wszystkie inne dokumenty umożliwiające wykonywanie działalności ubezpieczeniowej, np. polisy ubezpieczeniowe i inne dokumenty ubezpieczenia, np. legitymacje ubezpieczeniowe, tymczasowe zaświadczenia ubezpieczeniowe, noty i certyfikaty, ogólne warunki ubezpieczenia, zawiadomienia zakładu ubezpieczeń o zajętym stanowisku w sprawie postępowania likwidacyjnego.

4. Wyszczególnienie i charakterystyka nienazwanych elementów przedsiębiorstwa

Wskazane w art. 55¹ k.c. składniki przedsiębiorstwa mają charakter nazwany. Może być ono jednak tworzone także przez inne składniki nienazwane. Należą do nich, np. pozycja na rynku, atrakcyjność oferty sprzedażowej, jakość obsługi klienta, sieć jednostek terenowych. Ich wyszczególnienie oraz nadanie im charakteru zbioru zamkniętego nie jest możliwe z uwagi na ciągły rozwój nauki i techniki. Powstawanie nowych zjawisk związanych z rozwojem cywilizacji wpływa na rodzaj oferty przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego i uzasadnia konieczność rozwoju kapitału intelektualnego.

Istniejące regulacje dotyczące przedsiębiorstw wyszczególniają jedynie jego aktywa, nie obejmuje zaś kapitałów, rezerw, należności oraz roszczeń. Zaproponowane rozwiązanie nie odzwierciedla wszystkich tworzących je składników. W przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym zobowiązanie zakładu ubezpieczeń wynikające z umowy ubezpieczenia, a dotyczące wypłaty odszkodowania (świadczenia), stanowi jego podstawowe zadanie oraz realizuje pierwszoplanową ochronno - kompensacyjną funkcję ubezpieczenia. Analiza przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego możliwa jest wyłącznie z uwzględnieniem jego zobowiązań.

Zobowiązanie stanowi stosunek prawny uregulowany w art. 353 k.c. Zgodnie z nim „zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić”. Zobowiązanie jako stosunek prawny powstaje między podmiotem uprawnionym (wierzycielem), a podmiotem zobowiązanym (dłużnikiem). Zobowiązanie wierzyciela wobec dłużnika tworzy wierzytelność, po stronie dłużnika zaś powstaje dług. Zobowiązanie realizowane jest w formie świadczenia. Jego przedmiotem jest świadczenie, będące formą spełnienia żądań wierzyciela. Świadczenie jest więc długiem zobowiązanego (dłużnika) wobec uprawnionego (wierzyciela). Zadaniem dłużnika jest zatem spełnienie świadczenia.

Zawarte w art. 353 k.c. pojęcie zobowiązania w działalności ubezpieczeniowej ma szczególną postać. Powstaje ono bowiem w wyniku zawarcia umowy ubezpieczenia między stronami, tj.: przedsiębiorstwem ubezpieczeniowym a ubezpieczającym. Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe jest dłużnikiem, ubezpieczający (ubezpieczony) zaś jego wierzycielem. Każda wierzytelność stanowi roszczenie, które prowadzi do spełnienia świadczenia.

W odniesieniu do zakładu ubezpieczeń możliwe są jednak przypadki, gdy określenie wierzyciela jako osoby trzeciej następuje później, niż w chwili zaistnienia zobowiązania. Możliwość taka istnieje, np. w umowie ubezpieczenia na życie, w której uprawniony do

otrzymania sumy ubezpieczenia nie musi być wskazany w momencie zawarcia umowy ubezpieczenia.

5. Podsumowanie

Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe jest złożonym podmiotem gospodarczym specyficznym ze względu na podejmowaną i prowadzoną działalność ubezpieczeniową obejmującą swoim zakresem wykonywanie czynności ubezpieczeniowych. Jego złożony charakter uwzględniający przedmiot działalności, zasady finansowania i funkcjonowania w obrocie gospodarczym nie wyłącza jednak wobec niego zastosowania art. 55¹ k.c.

Ustawodawca wprowadzając wskazany przepis nie wyłączył zakładu ubezpieczeń z pojęcia przedsiębiorstwa, jako zorganizowanego zespołu składników materialnych i niematerialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej.

Powyższe potwierdza konieczność spojrzenia na przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe z wykorzystaniem nie tylko czteroustawowego pakietu ustaw ubezpieczeniowych z dnia 22 maja 2003r. lecz także rzezonego art. 55¹ k.c. oraz innych wskazanych źródeł prawa stanowionego.

Przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe jako zespół składników materialnych i niematerialnych powinno być zorganizowane w sposób zapewniający należyłą obsługę klientów. Stanowi ono szczególnie przypadek organizacji złożonej. Istotne znaczenie dla organizacji przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego odgrywa kontrola właścicielska (*corporate governance*), układ celów przedsiębiorstwa, wartość kapitału ludzkiego oraz wartości niematerialne i prawne.

Złożoność organizacji przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego wymaga precyzyjnego podziału kompetencji i zadań wewnątrz jego struktury organizacyjnej w celu jednoczesnego realizowania jego misji, jako przedsiębiorcy prowadzącego gospodarczą działalność zarobkową, i udzielania ochrony ubezpieczeniowej ubezpieczającym.

dr **Małgorzata Maliszewska**, Akademia Finansów w Warszawie

Insurance company as an enterprise; basic legal, organizational and functional elements

Author of the article draws attention to the complex character of the organization of an insurance company. The structure of its organization, regardless of legal form, is the subject of legal intervention. Substantial role for the organization of an insurance company are owner's control, aims' system, the value of the human capital as well as intangible and legal assets.

For the insurance company to function properly the copyrights of products prepared for an insurer by employees and collaborators should be taken into consideration. Development of the insurance market puts a pressure on insurance company by obliging it to have good organizational structure and current actualization of material and immaterial assets. Insurance company as a set of legal and intangible assets should be organized in a way that enables simultaneous realization of its mission as well as the protection of insured, policyholders and beneficiaries.

Joining these two functions is possible only by increasing the effectiveness of inner structures of insurance company as an organization and adjusting the offer to the consumers' needs.